

Standardna pravila o izjednačivanju mogućnosti za osobe s invaliditetom

UJEDINJENI NARODI

Naslov originala: The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities

Disabled Persons Unit, Department for Policy Coordination and Sustainable Development, United Nations, Room DC2-1302, New York, NY 10017, USA,

Tel: (1-212) 963-3897/6765,

Fax: (1-212) 963-3062

United Nations, 1994.

Standardna pravila o izjednačivanju mogućnosti za osobe s invaliditetom usvojila je Generalna skupština Ujedinjenih naroda na svom 48. zasjedanju, 20. prosinca 1993. (Rezolucija 48/96)

Prvo izdanje ovog prijevoda Standardnih pravila objavio je Hrvatski savez gluhih i nagluhih, 1995.

Daljnje bitne informacije o Standardnim pravilima mogu se dobiti na gore navedenoj adresi organa OUN.

Prijevod: Andrija Žic

PREDGOVOR

Stanje i sadašnje potrebe

Dosadašnje međunarodno djelovanje

Prema Standardnim pravilima

Svrha i sadržaj Standardnih pravila o izjednačivanju mogućnosti za osobe s invaliditetom.

Temeljni pojmovi invalidske politike

UVOD

I. PREDUVJETI ZA RAVNOPRAVNO SUDJELOVANJE

Pravilo 1. Razvijanje svijesti

Pravilo 2. Zdravstvena zaštita

Pravilo 3. Rehabilitacija

Pravilo 4. Pomoćne službe

II. PODRUČJA OSTVARIVANJA RAVNOPRAVNOSTI

Pravilo 5. Pristupačnost

Pravilo 6. Odgoj i izobrazba

Pravilo 7. Zapošljavanje

Pravilo 8. Uzdržavanje od prihoda i socijalna sigurnost

Pravilo 9. Obiteljski život i osobni integritet

Pravilo 10. Kultura

Pravilo 11. Rekreacija i šport

Pravilo 12. Religija

III. MJERE ZA PRIMJENU

Pravilo 13. Informiranje i istraživanje

Pravilo 14. Kreiranje politike i planiranje

Pravilo 15. Zakonodavstvo

Pravilo 16. Ekonomska politika

Pravilo 17. Koordinacija djelovanja

Pravilo 18. Organizacije osoba s invaliditetom.

Pravilo 19. Izobrazba osoblja

Pravilo 20. Nadzor i ocjenjivanje programa o invalidnosti na razini države, u svezi s primjenom Pravila

Pravilo 21. Tehnička i ekonomska suradnja.

Pravilo 22. Međunarodna suradnja.

IV. MEHANIZAM ZA NADZOR

Predgovor

Stanje i sadašnje potrebe

1. Osoba s invaliditetom ima svuda u svijetu i na svim razinama svakog društva. Broj osoba s invaliditetom u svijetu velik je i raste.
  2. U svijetu su kako uzroci tako i posljedice invaliditeta različiti. Ove su razlike rezultat nejednakih društveno-ekonomskih prilika i razlika u skrbi pojedinih država za dobrobit njihovih građana.
  3. Sadašnja politika u svezi s invalidnošću rezultat je razvoja u posljednjih 200 godina. U njoj se na mnogo načina odražavaju životni uvjeti te socijalna i ekonomska politika raznih razdoblja. Na polju invalidnosti, međutim, ima još i mnogo specifičnih okolnosti koje su utjecale na životne uvjete osoba s invaliditetom. Neznanje, nemar, praznovjerje i strah, društveni su faktori koji su kroz povijest invalidnosti izolirali osobe s invaliditetom usporavajući njihov napredak.
  4. Tijekom godina politika u pogledu invalida razvila se od elementarne skrbi za njih u ustanovama do školovanja djece s invaliditetom i rehabilitacije osoba koje su u odrasloj dobi postale invalidne. Izobrazbom i rehabilitacijom osobe s invaliditetom postale su aktivnije kao snaga koja pospješuje dalji razvoj politike u svezi s invalidnošću. Osnovane su organizacije osoba s invaliditetom, njihovih obitelji i zagovornika, i one su se borile za bolje uvjete za osobe s invaliditetom. Nakon Drugog svjetskog rata uvedeni su koncepti integracije i normalizacije, koji odražavaju rastuću svijest o sposobnostima osoba s invaliditetom.
  5. Krajem šezdesetih organizacije osoba s invaliditetom u nekim zemljama počele su formulirati jednu novu koncepciju invalidnosti. Ta nova koncepcija ukazivala je na usku povezanost ograničenja koja doživljavaju invalidni pojedinci s poretkom i strukturom njihove društvene okoline i stavovima cjelokupne populacije. U isto vrijeme problemi invalidnosti zemalja u razvoju isticali su se sve više i više. U nekima od ovih zemalja procijenjeno je da je postotak populacije s invaliditetom veoma visok i da su osobe s invaliditetom većinom jako siromašne.
- {U ovom dokumentu Ujedinjenih naroda umjesto nekad uobičajenih termina "invalidne osobe" i "invalidi" (disabled persons, the disabled) rabi se izraz "osobe s invaliditetom" (persons with disabilities). Namjera je jasna: naglasiti kako se obilježje "invalidnosti" ne odnosi na (cijelu) osobu. Smatrali smo da to treba poštovati i u prijevodu, iako ova nova sintagma nije (zasad) kod nas uobičajena. - **(Napomena prevoditelja).**}

Dosadašnje međunarodno djelovanje

6. Prava osoba s invaliditetom odavno su predmet velike pozornosti Ujedinjenih naroda i drugih međunarodnih organizacija. Najvažniji rezultat Međunarodne godine invalidnih osoba, 1981, bio je Svjetski program djelovanja u svezi s invalidnim osobama, usvojen u Generalnoj skupštini rezolucijom 37/52 od 3. prosinca 1982.
- Godina invalida i Svjetski program djelovanja dali su snažan poticaj napretku na ovom polju. Njima je naglašeno pravo osoba s invaliditetom na jednake mogućnosti kakve imaju ostali građani i na ravnopravno sudioništvo u poboljšanjima životnih uvjeta koja su rezultat ekonomskog i socijalnog napretka. Također je tada, po prvi put, hendikep definiran kao posljedica suodnosa invalidnih osoba i njihove društvene okoline.

7. Svjetski sastanak stručnjaka sa ciljem uvida u primjenu Svjetskog programa djelovanja za invalidne osobe održan je sredinom Desetljeća invalidnih osoba u Stockholmu, 1987. godine. Na tom je sastanku preporučeno da se razradi orijentacijska filozofija sa svrhom da pokaže koje akcije trebaju imati prvenstvo u godinama što dolaze. Temelj te filozofije treba biti da se osobama s invaliditetom priznaju njihova prava.

8. U skladu s time Sastanak je preporučio da Generalna skupština sazove posebnu konferenciju radi izrade međunarodne konvencije o uklanjanju svih oblika negativne diskriminacije osoba s invaliditetom, koju bi države trebale ratificirati na kraju Desetljeća invalidnih osoba.

9. Nacrt konvencije pripremila je Italija i bio je podnesen Generalnoj skupštini na njezinom četrdeset i drugom zasjedanju. Daljnje prijedloge u svezi nacrta konvencije podnijela je Švedska na četrdeset i četvrtom zasjedanju Skupštine. Međutim, u obje ove prilike nije bilo moguće postići konsenzus o prikladnosti donošenja takve konvencije. Po mišljenju mnogih delegata postojeći opći dokumenti o ljudskim pravima trebali bi jamčiti osobama s invaliditetom ista prava kao i ostalim osobama.

Prema standardnim pravilima

10. Vođeno odlukama Generalne skupštine, Ekonomsko i socijalno vijeće se na svom je prvom redovitom zasjedanju u 1990. godini konačno suglasilo da će se usredotočiti na izradu jednog međunarodnog instrumenta druge vrste. Svojom rezolucijom 1990/26 od 24. svibnja 1990, Vijeće je ovlastilo Komisiju za socijalni razvoj da razmotri, na svojem trideset i drugom zasjedanju, osnivanje jedne ad hoc radne grupe s neodređenim brojem članova, vladinih stručnjaka, financirane dobrovoljnim doprinosima, da ona izradi standardna pravila o izjednačivanju mogućnosti za invalidnu djecu, mladež i odrasle, u uskoj suradnji sa specijaliziranim agencijama, drugim međuvladinim tijelima i nevladinim organizacijama, naročito organizacijama invalidnih osoba. Vijeće je također zahtijevalo da Komisija finalizira tekst ovih pravila radi razmatranja u 1993. godini i podnošenja Generalnoj skupštini na njenom četrdeset i osmom zasjedanju.

11. Rasprave koje su slijedile u Trećem odboru Generalne skupštine, na četrdeset i petom zasjedanju, pokazale su da postoji široka potpora novoj inicijativi za izradu standardnih pravila o izjednačivanju mogućnosti za osobe s invaliditetom.

12. Na trideset i drugom sastanku Komisije za socijalni razvoj inicijativa za standardna pravila dobila je potporu velikog broja predstavnika i rasprave su dovele do usvajanja rezolucije 32/2 od 20. veljače 1991, kojom je Komisija odlučila osnovati ad hoc radnu grupu s neodređenim brojem članova, u skladu s rezolucijom 1990/26 Ekonomskog i socijalnog vijeća.

Svrha i sadržaj Standardnih pravila o izjednačivanju mogućnosti za osobe s invaliditetom

13. Standardna pravila o izjednačivanju mogućnosti za osobe s invaliditetom napravljena su na temelju iskustava stecenih tijekom Desetljeća invalidnih osoba Ujedinjenih naroda (1983-1992) \Proglašena u Generalnoj skupštini rezolucijom 37/53. Međunarodna Povelja o ljudskim pravima, s Općom deklaracijom o pravima čovjeka, Međunarodni ugovor o ekonomskim, socijalnim i kulturalnim pravima, pa Međunarodni ugovor o građanskim i političkim pravima, Konvencija o pravima djeteta te Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije na štetu žena, kao i Svjetski program djelatnosti u svezi s invalidnim osobama, čine politički i moralni temelj Pravila.

14. Iako Pravila nisu obvezujuća, ona mogu postati međunarodnim običajnim pravilima bude li ih primjenjivao velik broj država s namjerom da ih poštuje kao dio međunarodnog prava. Pravila podrazumijevaju snažno moralno i političko zalaganje država u poduzimanju akcija za izjednačivanje mogućnosti za osobe s invaliditetom. Ona upućuju na važna načela odgovornosti, akcije i suradnje. Ističu područja od odlučujuće važnosti za kvalitetu života i za postizanje punog sudjelovanja i ravnopravnosti. Pravila nude osobama s invaliditetom i njihovim organizacijama instrument za

kreiranje politike i za akciju. Osiguravaju temelj za stručnu i ekonomsku suradnju između država, Ujedinjenih naroda i drugih međunarodnih organizacija.

15. Svrha je Pravila da djevojčice, dječaci, žene i muškarci s invaliditetom, kao pripadnici svojih zajednica, mogu uživati ista prava i obveze poput drugih građana. U svim društvima u svijetu još postoje zapreke koje sprečavaju osobe s invaliditetom da se koriste svojim pravima i slobodama te im otežavaju puno sudjelovanje u djelatnostima njihovih društvenih zajednica. Države su odgovorne za poduzimanje odgovarajućih akcija za uklanjanje takvih zapreka. Osobe s invaliditetom i njihove organizacije trebaju igrati aktivnu ulogu kao partneri u ovom procesu. Izjednačenje mogućnosti za osobe s invaliditetom bitan je doprinos općim naporima u cijelom svijetu da se pokrenu neiskorištene ljudske snage. Posebnu pozornost možda će trebati usmjeriti prema skupinama kao što su žene, djeca, stariji ljudi, siromasi, radnici-migranti, osobe s dvostrukim ili višestrukim invaliditetom, domorodačke populacije i etničke manjine. Pored toga, velik je broj izbjeglica s invaliditetom, čije posebne potrebe zahtijevaju pozornost.

Temeljni pojmovi invalidske politike

16. Pojmovi koji se ovdje nabrajaju pojavljuju se često u Pravilima. Oni u svojoj biti počivaju na konceptima Svjetskog programa djelovanja u svezi s invalidnim osobama. U pojedinim slučajevima odražavaju i razvoj do kojega je došlo tijekom Desetljeća invalidnih osoba Ujedinjenih naroda.

Invaliditet i hendikep

17. Termin "invaliditet" (disability) zajednički je izraz za velik broj različitih funkcionalnih ograničenja koja se pojavljuju u svakoj populaciji svake zemlje u svijetu. Ljudi mogu biti invalidizirani fizičkim, intelektualnim i osjetilnim oštećenjima, zdravstvenim stanjem ili mentalnom bolešću. Ovakva oštećenja, stanja ili bolesti mogu biti po svojoj prirodi nešto trajno ili prolazno.

18. Termin "hendikep" (handicap) znači gubitak ili ograničenje mogućnosti sudjelovanja u životu zajednice ravnopravno s ostalima. On opisuje susret osobe s invaliditetom i njene okoline. Svrha je ovog termina naglašavanje manjkavosti u okolini i u mnogim organiziranim aktivnostima društva, na primjer u informiranju, komunikaciji i obrazovanju, čime se onemogućuje ravnopravno sudjelovanje osoba s invaliditetom.

19. Na uporabu dvaju termina "invaliditet" i "hendikep", kako je to definirano u prethodnim stavkama 17. i 18., treba gledati u svjetlu moderne povijesti invalidnosti. Tijekom sedamdesetih pojavila se snažna reakcija među predstavnicima organizacija osoba s invaliditetom i stručnjacima na polju invalidnosti protiv dotadašnje terminologije. Izrazi "invalidnost", "invaliditet" i "hendikep" često su smućivali svojom neodređenošću, što je škodilo u kreiranju politike i političkoj akciji. Terminologija je odražavala medicinski i dijagnostički pristup, koji je ignorirao nesavršenosti i manjkavosti društvene okoline.

20. Godine 1980. Svjetska zdravstvena organizacija usvojila je međunarodnu klasifikaciju oštećenja, invalidnosti i hendikepa, čime je sugeriran precizniji i istovremeno relativistički pristup. Međunarodna klasifikacija oštećenja, invaliditeta i hendikepa⁷ pravi jasnu razliku između "oštećenja", "invaliditeta" i "hendikepa". Ova klasifikacija široko se rabi na područjima rehabilitacije, obrazovanja, u statistici, policiji, zakonodavstvu, demografiji, sociologiji, ekonomiji i antropologiji. Neki korisnici izrazili su zabrinutost da bi se Klasifikacija, po svojoj definiciji termina "hendikep", još uvijek mogla smatrati odveć medicinskom i pretjerano usmjerenom na pojedinca, tako da možda ne objašnjava adekvatno međudnos društvenih uvjeta ili očekivanja i sposobnosti pojedinca. Ovaj prigovor, kao i drugi koji su izraženi tijekom 12 godina od publiciranja Klasifikacije, bit će razmotreni kod njenih skorih revizija.

21. Kao rezultat iskustva stečenog u primjeni Svjetskog programa djelovanja i opće rasprave koja se vodila tijekom Godine invalidnih osoba Ujedinjenih naroda, produbljeno je znanje i prošireno razumijevanje o problemima invalidnosti te s time povezanom terminologijom. Sadašnja terminologija

priznaje da je potrebna usmjerenost kako na individualne potrebe (kao što su rehabilitacija i tehnička pomagala) tako i na manjkavosti u društvu (razne zapreke sudjelovanju).

Prevenција

22. Pojam "prevencija" označava akciju kojoj je cilj spriječiti pojavljivanje fizičkog, intelektualnog, psihijatrijskog ili osjetilnog oštećenja (primarna prevencija) odnosno spriječiti da oštećenje prouzroči trajna funkcionalna ograničenja ili invaliditet (sekundarna prevencija). Prevencija može obuhvaćati mnogo razolikih tipova djelovanja, kao što su primarna zdravstvena zaštita, prenatalna i postnatalna skrb, obrazovanje i prehrana, kampanje imunizacije protiv zaraznih bolesti, mjere za suzbijanje endemskih bolesti, sigurnosni propisi, programi za sprečavanje nesreća na raznim mjestima uključujući adaptaciju radnih mjesta radi sprečavanja profesionalnih invaliditeta i bolesti, te prevencija invaliditeta koji su posljedica zagađenja okoliša i oružanih sukoba.

Rehabilitacija

23. Termin "rehabilitacija" odnosi se na postupak kome je cilj omogućiti osobama s invaliditetom da postignu i održe svoj optimalni nivo fizičke, osjetilne, intelektualne, psihičke i/ili socijalne učinkovitosti, pa da tako steknu sposobnost mijenjanja svog života u pravcu veće neovisnosti. Rehabilitacija može uključivati mjere za stvaranje i/ili vraćanje funkcija, kompenziranje smanjenih ili nepostojećih funkcija ili funkcionalnih ograničenja. Rehabilitacijski postupak ne obuhvaća početnu medicinsku skrb. Uključuje širok niz mjera i aktivnosti, od temeljne i opće rehabilitacije do aktivnosti usmjerenih određenom cilju, kao što je npr. profesionalna rehabilitacija.

Izjednačivanje mogućnosti

24. Termin "izjednačivanje mogućnosti" označava proces kojim različiti sustavi društva i okoline, kao što su službe, djelatnosti, informiranje i dokumentacija, postaju dostupni svima, posebice osobama s invaliditetom.

25. Princip jednakih prava podrazumijeva da su potrebe svakog i svih pojedinaca jednako važne te da ove potrebe trebaju biti temeljem planiranja u ljudskim društvima, s tim da se sve raspoložive mogućnosti moraju upotrijebiti na način kojim će se svakom pojedincu osigurati jednaka mogućnost sudjelovanja.

26. Osobe s invaliditetom članovi su društva i imaju pravo ostati u svojim lokalnim zajednicama. Trebaju dobiti podršku koja im je potrebna u okviru redovitih struktura školstva, zdravstva, zapošljavanja i socijalnih službi.

27. Osobe s invaliditetom koje steknu jednaka prava trebaju imati i jednake obveze. Koliko se ova prava ostvaruju, toliko društvena zajednica treba povećavati svoja očekivanja od osoba s invaliditetom. Dio procesa ostvarivanja jednakih mogućnosti treba biti pomoć osobama s invaliditetom da preuzmu svoju punu odgovornost kao članovi društvene zajednice.

Uvod

Države, svjesne preuzete obveze, po Povelji Ujedinjenih naroda, da zajedničkim i posebnim akcijama u suradnji s Organizacijom promiču viši životni standard, punu zaposlenost i uvjete za ekonomski i socijalni napredak i razvoj,

Potvrđujući ponovno svoje zalaganje za ljudska prava i temeljne slobode, za socijalnu pravdu te dostojanstvo i vrijednost ljudske osobe, što je proglašeno u Povelji,

Pozivajući se posebno na međunarodne standarde o ljudskim pravima, koji su postavljeni u Općoj deklaraciji o pravima čovjeka, Međunarodnom ugovoru o ekonomskim, socijalnim i kulturalnim pravima te u Međunarodnom ugovoru o građanskim i političkim pravima,

Podvlačeći da navedeni instrumenti proglašavaju kako prava koja se njima priznaju trebaju biti zajamčena jednako svim pojedincima bez diskriminacije,

Pozivajući se na Konvenciju o pravima djeteta, koja zabranjuje diskriminaciju temeljenu na invalidnosti i zahtijeva posebne mjere da bi se osigurala prava djeci s invaliditetom, te na Međunarodnu konvenciju o zaštiti i pravima svih radnika migranata i članova njihovih obitelji, koja pruža neke zaštitne mjere za sprečavanje invalidnosti,

Pozivajući se također na odredbe Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena da bi se osigurala prava djevojkama i ženama s invaliditetom.

Uzimajući u obzir Deklaraciju o pravima invalidnih osoba, Deklaraciju o pravima mentalno retardiranih osoba, Deklaraciju o socijalnom napretku i razvoju, Načela zaštite osoba s mentalnom bolešću i poboljšanja skrbi za mentalno zdravlje kao i drugih relevantnih instrumenata koje je usvojila Generalna skupština.

Uzimajući također u obzir relevantne konvencije i preporuke koje je usvojila Međunarodna organizacija rada, s posebnim isticanjem prava na zapošljavanje bez diskriminacije za osobe s invaliditetom,

Svjesne relevantnih preporuka i djelovanja Organizacije Ujedinjenih naroda za odgoj, znanost i kulturu (UNESCO), naročito Svjetske deklaracije o obrazovanju za svakoga, te Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) i Dječjeg fonda Ujedinjenih naroda (UNICEF), kao i drugih zainteresiranih organizacija,

Uzimajući u obzir zalaganja država u pogledu zaštite okoline, Svjesne pustošenja koja prouzrokuju oružani sukobi te žaleći što se oskudna sredstva troše na proizvodnju oružja.

Priznajući da Svjetski program djelatnosti u svezi s invalidnim osobama i u njemu iznesena definicija izjednačenja mogućnosti predstavljaju najozbiljnije nastojanje međunarodne zajednice da svi raznovrsni međunarodni instrumenti i preporuke postanu praktički i konkretno djelotvornima,

Prihvaćajući da su ciljevi Desetljeća invalidnih osoba Ujedinjenih naroda (1983-1992) za primjenu Svjetskog programa djelatnosti još uvijek punovaljani pa zahtijevaju hitnu i kontinuiranu akciju, Podsjećajući da je Svjetski program djelovanja utemeljen na idejama koje jednako vrijede za zemlje u razvoju kao i za industrijalizirane zemlje,

Uvjerene da su pojačani napori potrebni kako bi i osobe s invaliditetom postigle puno i jednako ostvarivanje ljudskih prava i sudjelovanje u društvu, Ponovno naglašavajući da osobe s invaliditetom, njihovi roditelji, skrbnici, zagovornici i njihove udruge moraju biti aktivni partneri države u planiranju i primjeni svih mjera koje utječu na njihova građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturalna prava,

Provodeći Rezoluciju 1990/26 Ekonomskog i socijalnog vijeća, te djelujući na temelju posebnih mjera, koje se detaljno nabrajaju u Svjetskom programu djelovanja, a potrebne su da bi osobe s invaliditetom postigle jednakost s drugima,

Usvojile su niže navedena Standardna pravila o izjednačivanju mogućnosti za osobe s invaliditetom, sa ciljem:

(a) Da istaknu kako svako djelovanje na polju invalidnosti pretpostavlja odgovarajuće znanje i iskustvo o položaju i posebnim potrebama osoba s invaliditetom;

- (b) Da naglase kako proces koji ide za tim da se svaki oblik društvenog organiziranja učini dostupnim svakome predstavlja temeljni cilj socio-ekonomskog razvitka;
- (c) Da dadu obrise kritičnih aspekata socijalne politike na polju invalidnosti, uključujući, prema potrebi, aktivno poticanje tehničke i ekonomske suradnje;
- (d) Da pruže modele za postupak donošenja odluka potreban za postizanje jednakih mogućnosti, imajući na umu veoma različitu tehničku i ekonomsku razinu kao i činjenicu da se u ovom postupku mora odraziti pronicavo razumijevanje kulturalnog konteksta u kome se on zbiva kao i odlučujuće uloge koju u njemu imaju osobe s invaliditetom;
- (e) Da predlože nacionalne mehanizme za tijesnu suradnju među državama, organima sustava Ujedinjenih naroda, drugim međuvladinim tijelima te udrugama osoba s invaliditetom;
- (f) Da predlože efikasan ustroj za nadzor nad procesom kojim države nastoje postići izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom.

I. Preduvjeti za ravnopravno sudjelovanje

Pravilo 1. Razvijanje svijesti

Države trebaju poduzimati akcije da se u društvu razvija svijest o osobama s invaliditetom, njihovim pravima, njihovim potrebama, njihovim potencijalima i njihovom doprinosu.

1. Države se moraju pobrinuti da odgovorni organi daju svježije informacije o dostupnim programima i službama osobama s invaliditetom, njihovim obiteljima, stručnjacima određenih struka i širokoj javnosti. Informacije koje se daju osobama s invaliditetom trebaju biti pružene u njima pristupačnom obliku.
2. Države trebaju pokretati i podupirati informativne kampanje o osobama s invaliditetom te o politici na području invalidnosti, šireći poruku kako su osobe s invaliditetom građani s jednakim pravima i obvezama poput ostalih građana, te na taj način opravdavati mjere za uklanjanje zapreka njihovom punom sudjelovanju.
3. Države trebaju poticati pozitivno prikazivanje osoba s invaliditetom u sredstvima javnog priopćavanja; u toj stvari treba se savjetovati s udrugama osoba s invaliditetom.
4. Države se moraju pobrinuti da programi edukacije javnosti u svim svojim aspektima odražavaju načelo pune participacije i jednakosti.
5. Države trebaju pozvati osobe s invaliditetom, njihove obitelji i organizacije da sudjeluju u programima prosvjećivanja javnosti koji se odnose na pitanja invalidnosti.
6. Države trebaju poticati poduzeća privatnog sektora da probleme invalidnosti uključe u sve oblike svog djelovanja.
7. Države trebaju pokrenuti i promicati programe kojima je svrha podizanje svijesti osoba s invaliditetom o vlastitim pravima i potencijalu. Poraslo samopouzdanje i veće ovlasti pomoći će osobama s invaliditetom da iskoriste mogućnosti koje su im na raspolaganju.
8. Podizanje svijesti treba biti važan dio odgoja djece s invaliditetom, kao i dio rehabilitacijskih programa. Osobe s invaliditetom mogu također pomoći jedne drugima u podizanju samosvijesti djelovanjem u svojim vlastitim organizacijama.
9. Podizanje svijesti i osjetljivosti treba biti dio obrazovanja sve djece i mora biti sastavni dio programa izobrazbe učitelja i svih stručnjaka.

Pravilo 2. Zdravstvena zaštita

Države trebaju osigurati efikasnu zdravstvenu skrb osobama s invaliditetom.

1. Države trebaju raditi na stvaranju programa koje će voditi multidisciplinarni timovi stručnjaka sa svrhom ranog otkrivanja, dijagnosticanja i tretmana oštećenja. Time se mogu spriječiti, umanjiti ili

ukloniti invalidizirajući učinci. U takvim programima treba osigurati puno individualno sudjelovanje osoba s invaliditetom i njihovih obitelji, kao i sudjelovanje organizacija osoba s invaliditetom, na razini planiranja metoda tretmana i njihova vrednovanja.

2. Djelatnici lokalnih zajednica trebaju biti osposobljeni za sudjelovanje na područjima djelovanja kao što su rana detekcija oštećenja, osiguranje primarne pomoći i upućivanje mjerodavnim službama.

3. Države trebaju osigurati da osobe s invaliditetom, osobito najmanja djeca i ostala djeca, dobivaju istu kvalitetu zdravstvene skrbi u okviru istog sustava kao i ostali članovi društvene zajednice.

4. Države se trebaju pobrinuti da medicinsko i paramedicinsko osoblje dobiva adekvatnu obuku i opremu za pružanje zdravstvene skrbi osobama s invaliditetom te da mu budu dostupne relevantne metode i tehnologija tretmana.

5. Države trebaju osigurati da medicinsko, paramedicinsko i ostalo osoblje dobiva odgovarajuću obuku kako ne bi davalo neprikladne savjete roditeljima pa na taj način sužavalo mogućnosti izbora za njihovu djecu. Obuka treba biti kontinuirani proces i treba se temeljiti na najnovijim raspoloživim saznanjima.

6. Države se trebaju pobrinuti da osobe s invaliditetom mogu dobiti bilo koje redovito liječenje i lijekove koji im zatrebaju da bi očuvali ili poboljšali svoju funkcionalnu razinu.

Pravilo 3. Rehabilitacija

(Rehabilitacija je temeljni pojam u politici invalidnosti, a definicija je u paragrafu 23. Predgovora.)

Države trebaju osigurati pružanje rehabilitacijskih usluga osobama s invaliditetom kako bi postigle i mogle održavati svoju optimalnu razinu nezavisnosti i djelovanja.

1. Države trebaju stvoriti nacionalne programe rehabilitacije za sve skupine osoba s invaliditetom. Takvi programi moraju se temeljiti na stvarnim individualnim potrebama osoba s invaliditetom te na načelima njihova punog sudjelovanja i jednakosti.

2. Takvi programi trebaju sadržavati širok niz djelatnosti, kao što su vježbanje osnovnih sposobnosti da bi se popravile ili kompenzirale oštećene funkcije, savjetovanje osoba s invaliditetom i njihovih obitelji, razvoj samopouzdanja, te povremene usluge kao što su dijagnosticiranje i stručno vodstvo.

3. Svim osobama s invaliditetom, uključujući one s teškim i/ili višestrukim invaliditetom, koje trebaju rehabilitaciju, ona mora biti dostupna.

4. Osobe s invaliditetom i njihove obitelji trebaju dobiti mogućnost sudjelovanja u planiranju i organizaciji rehabilitacijskih službi koje se na njih odnose.

5. Sve rehabilitacijske službe trebaju biti na raspolaganju u lokalnoj zajednici gdje osoba s invaliditetom živi. Međutim, u nekim slučajevima, da bi se postigli određeni ciljevi obuke, mogu se organizirati i posebni, vremenski ograničeni, rehabilitacijski tečajevi u internatskim uvjetima, gdje je to prikladno.

6. Osobe s invaliditetom i njihove obitelji treba poticati da se zapošljavaju u rehabilitaciji, npr. kao kvalificirani učitelji, instruktori i savjetodavci.

7. Države trebaju iskoristiti stručno iskustvo organizacija osoba s invaliditetom kod formuliranja i vrednovanja rehabilitacijskih programa.

Pravilo 4. Pomoćne službe

Države trebaju osigurati razvoj i pružanje usluga potpore, uključujući pomagala, osobama s invaliditetom, da bi im se pomoglo postići veću nezavisnost u svakidašnjem životu i da bi mogle ostvarivati svoja prava.

1. Države trebaju osigurati nabavu pomagala i opreme, osobnu pomoć i usluge tumača, u skladu s potrebama osoba s invaliditetom, jer su to važne mjere za postizanje ravnopravnih mogućnosti.

2. Države trebaju podupirati razvoj, proizvodnju, distribuciju i servisiranje pomagala i opreme kao i popularizaciju znanja o njima.

3. Da bi se ovo postiglo treba iskoristiti općenito dostupna tehnička znanja. U državama gdje postoji industrija visoke tehnologije treba je u potpunosti iskoristiti za povišenje standarda efikasnosti pomagala i opreme. Važno je stimulirati razvoj i proizvodnju jednostavnih i jeftinih pomagala, služeći se gdje je moguće domaćim materijalima i lokalnim proizvodnim kapacitetima. Osobe s invaliditetom mogu biti uključene u proizvodnju ovih pomagala.

4. Države trebaju prihvatiti da svim osobama s invaliditetom koje trebaju pomagala moraju takva pomagala biti na odgovarajući način dostupna, uključujući tu i financijsku mogućnost. To može značiti da se pomagala i oprema trebaju davati i besplatno, odnosno po cijeni koju osobe s invaliditetom ili njihove obitelji mogu platiti.

5. U rehabilitacijskim programima za pružanje pomagala i opreme države moraju uzeti u obzir posebne zahtjeve koji se postavljaju za pomagala i opremu što se daje djevojčicama i dječacima s invaliditetom, s obzirom na oblik, trajnost i prikladnost za dječji uzrast.

6. Države moraju pomagati razvoj i pružanje individualnih programa asistencije te službi tumača, pogotovu za osobe s teškim ili višestrukim invaliditetom. Takvi programi podižu razinu sudjelovanja osoba s invaliditetom u svakidašnjem životu kod kuće, na poslu, u školi i u časovima razonode.

7. Programi osobne asistencije trebaju biti koncipirani tako da osobe s invaliditetom koje se njima koriste imaju odlučujući utjecaj u pogledu načina kako će se ti programi pružati.

II. Područja ostvarivanja ravnopravnosti

Pravilo 5. Pristupačnost

Države trebaju spoznati sveopću važnost pristupačnosti u procesu izjednačenja mogućnosti u svim društvenim sferama. Za osobe s invaliditetom bilo koje vrsti države moraju (a) uvoditi programe akcija koje će fizičku okolinu učiniti pristupačnom i (b) poduzeti mjere da osiguraju dostupnost informacija i komunikacije.

(a) Dostupnost fizičke okoline

1. Države trebaju poduzeti mjere da se u fizičkoj okolini uklanjaju zapreke sudjelovanju svih. Te su mjere stvaranje standarda i smjernica kao i nastojanje oko uvođenja zakonskih propisa kojima je cilj osiguranje pristupačnosti u razna mjesta boravka, kao što su stanovi, zgrade, javna prijevozna sredstva i druga sredstva prijevoza, ulice i druga mjesta izvan kuće.

2. Države se trebaju pobrinuti da arhitekti, građevinski inženjeri i drugi koji se profesionalno bave projektiranjem i gradnjom fizičke okoline, dobiju odgovarajuće informacije o nastojanjima u svezi s invaliditetom i mjerama za ostvarivanje pristupačnosti.

3. Zahtjev pristupačnosti treba biti od samog početka procesa projektiranja uključen u projektiranje i izgradnju fizičke okoline.

4. Potrebno je konzultirati organizacije osoba s invaliditetom kod izrade standarda i normi za pristupačnost. Ove organizacije trebaju također biti uključene na lokalnoj razini od početnog planiranja dalje, kad se prave projekti javnih zgrada, kako bi se na taj način osigurala maksimalna pristupačnost.

(b) Dostupnost informacija i komunikacije

5. Osobe s invaliditetom, a gdje je to prikladno i njihove obitelji i zagovornici, trebaju imati u svim fazama djelovanja pristup punim informacijama o dijagnozi, o pravima i raspoloživim uslugama i programima. Ove informacije trebaju biti pružene u oblicima koji su osobama s invaliditetom pristupačni.

6. Države trebaju razviti strategiju kojom će informacijske usluge i dokumentaciju učiniti pristupačnima različitim skupinama osoba s invaliditetom.

Braille, zvučne snimke na vrpci, krupan tisak i druge odgovarajuće tehnologije treba rabiti da bi se osigurala dostupnost pisanih informacija i dokumentacije osobama s oštećenjima vida. Slično,

prikladne tehnologije treba upotrijebiti da bi se osigurala dostupnost govornih informacija osobama oštećena sluha, kao i onima koje teže shvaćaju.

7. U obzir treba uzeti uporabu znakovnog jezika u školovanju gluhe djece, te u njihovim obiteljima i zajednicama. Službe tumača znakovnog jezika trebaju se osigurati i zato da bi se olakšala komunikacija između gluhih osoba i ostalih građana.

8. Isto tako, uzeti u obzir i potrebe osoba s drugim komunikacijskim smetnjama.

9. Države trebaju podsticati medije, osobito televiziju, radio i novine, da svoje usluge učine pristupačnim.

10. Države se trebaju pobrinuti da novi, kompjutorizirani sustavi informiranja, koji se nude javnosti, budu ili od početka dostupni, ili naknadno adaptirani, da bi bili pristupačni osobama s invaliditetom. 11. Udruge osoba s invaliditetom treba konzultirati kad se kreiraju mjere sa ciljem da se informacijske usluge učine pristupačnima.

Pravilo 6. Odgoj i izobrazba

Države trebaju priznati načelo jednakih mogućnosti izobrazbe i odgoja u osnovnim, srednjim i višim školama djeci, mladeži i odraslim osoba s invaliditetom, u integriranim uvjetima. Moraju se pobrinuti da školovanje osoba s invaliditetom bude integralnim dijelom općeg školskog sustava.

1. Opći prosvjetni organi odgovorni su za školovanje osoba s invaliditetom u integriranim uvjetima.

Izobrazba i odgoj osoba s invaliditetom treba biti integralnim dijelom nacionalnog prosvjetnog planiranja, izrade školskih programa i organizacije škola.

2. Školovanje u redovitim školama pretpostavlja postojanje službe tumača i drugih odgovarajućih pomoćnih službi. Potrebno je osigurati adekvatnu pristupačnost i pomoćne službe kojima je cilj zadovoljiti potrebe osoba s različitim invaliditetima.

3. Roditeljske skupine i udruge osoba s invaliditetom trebaju biti uključene u obrazovni proces na svim razinama.

4. U državama gdje je školovanje obvezno, ono mora biti osigurano djevojčicama i dječacima sa svim vrstama i stupnjevima invaliditeta, uključujući i one najteže.

5. Posebnu pozornost treba posvetiti skrbi za ove skupine:

- (a) Najmanja djeca s invaliditetom;
- (b) Predškolska djeca s invaliditetom;
- (c) Odrasli s invaliditetom, posebno žene.

6. Da bi se ono što škola pruža prilagodilo osobama s invaliditetom koje su uključene u redovite škole, države trebaju:

- (a) Imati jasno izraženu politiku, koju trebaju razumjeti i prihvatiti kako škole tako i šira društvena zajednica;
- (b) Dopustiti fleksibilnost školskih programa, s dodavanjima i prilagodbama;
- (c) Osigurati kvalitetne materijale, permanentno obrazovanje učitelja i rad pomoćnih učitelja.

7. Integrirano školovanje i programe koji se temelje na djelovanju u općinskoj zajednici treba promatrati kao komplementarne pristupe za ostvarivanje ekonomičnog školovanja i osposobljavanja za osobe s invaliditetom. Nacionalni programi djelovanja u općinama trebaju podstaknuti općine da iskoriste i razviju svoje snage kako bi omogućile obrazovanje osoba s invaliditetom u lokalnoj zajednici.

8. U situacijama gdje opći školski sustav zasad nije u stanju na odgovarajući način zadovoljiti potrebe osoba s invaliditetom, može se uzeti u obzir specijalno školovanje. Cilj mu treba biti pripremanje učenika za školovanje u redovitom školskom sustavu. Kvaliteta ovakvog školovanja treba odražavati iste standarde i težnje kakve ima i redovita škola, te mora biti usko povezano s njome. Kao minimalno, učenici s invaliditetom trebaju dobivati jednak dio sredstava za školovanje kao i učenici bez invaliditeta. Države trebaju postaviti kao cilj postupno integriranje djelatnosti specijalnih škola u

redovito školstvo. Prihvaćeno je da se u nekim slučajevima specijalno školovanje može danas smatrati najpogodnijim oblikom školovanja za nekoje učenike s invaliditetom.

9 Zbog posebnih komunikacijskih potreba gluhih i gluhoslijepih osoba, za njihovo školovanje mogu biti prikladnije škole za takve osobe ili posebni razredi i odjeli u redovitim školama. U početnoj fazi, posebno, treba naročitu pozornost posvetiti obuci koja je osjetljiva za njihovu kulturu, što će rezultirati u efikasnoj komunikaciji i maksimalnoj nezavisnosti osoba koje su gluhe ili gluhoslijepe.

Pravilo 7. Zapošljavanje

Države trebaju priznati načelo po kome osobe s invaliditetom moraju biti ovlaštene koristiti se svojim ljudskim pravima, naročito na polju zapošljavanja. Kako u poljoprivrednim tako i gradskim područjima moraju im biti pružene jednake mogućnosti za produktivno i probitačno zapošljavanje na tržištu rada.

1. Zakoni i propisi o zapošljavanju ne smiju negativno diskriminirati osobe s invaliditetom i ne smiju postavljati zapreke njihovu zapošljavanju.
2. Države trebaju aktivno podupirati integraciju osoba s invaliditetom u otvoreno zapošljavanje. Ova aktivna potpora može se provoditi nizom mjera, kao što su profesionalno osposobljavanje, stimulativne kvotne sheme, rezervirana i posebno određena zaposlenja, zajmovi i pomoć za malu privredu, isključivo ugovaranje ili pravo prioriteta u proizvodnji, poreske olakšice, ugovorne olakšice ili druga tehnička ili financijska pomoć poduzećima koja zapošljavaju osobe s invaliditetom. Države trebaju također stimulirati poslodavce da učine razumne prilagodbe za osobe s invaliditetom.
3. Programi državnog djelovanja trebaju uključivati:
  - (a) Mjere za projektiranje i prilagodbu radnih mjesta i radnih prostorija kako bi bile pristupačne osobama s različitim invaliditetima;
  - (b) Potpora uporabi novih tehnologija i razvijanju proizvodnje pomagala, oruđa i opreme, kao i mjere za olakšavanje pristupa takvim spravama i opremi osobama s invaliditetom kako bi mogle dobiti i zadržati posao;
  - (c) Organiziranje odgovarajuće obuke i zapošljavanja kao i daljnja potpora, npr. osobnom asistencijom ili uslugama tumača.
4. Države trebaju pokrenuti i podupirati kampanje za prosvjećivanje javnosti sa svrhom da se nadvladaju negativni stavovi i predrasude u pogledu radnika s invaliditetom.
5. U svom svojstvu poslodavaca države trebaju stvoriti povoljne uvjete za zapošljavanje osoba s invaliditetom u javnom sektoru.
6. Države, radničke organizacije i poslodavci trebaju surađivati da bi se osigurala politika ravnopravnog primanja i napredovanja, plaća, mjera za poboljšanje radnih uvjeta radi izbjegavanja povreda i oštećenja, kao i da bi se osigurale mjere za rehabilitaciju zaposlenih koji su pretrpjeli povredu na poslu.
7. Za osobe s invaliditetom cilj uvijek treba biti dobivanje zaposlenja u otvorenom tržišnom gospodarstvu. Za osobe s invaliditetom čije potrebe se ne mogu zadovoljiti u otvorenom zapošljavanju alternativa mogu biti male jedinice zaštićenog ili potpomognutog zapošljavanja. Važno je da se kvaliteta ovakvih programa ocjenjuje po tome koliko su značajni i zadovoljavajući po pružanju mogućnosti osobama s invaliditetom da dobiju zaposlenje u otvorenom tržišnom gospodarstvu.
8. Treba poduzeti mjere da se osobe s invaliditetom uključe u programe osposobljavanja i zapošljavanja u privatnom i neoficijelnom sektoru.
9. Države, radničke organizacije i poslodavci trebaju surađivati s organizacijama osoba s invaliditetom u pogledu svih mjera kojima je cilj stvaranje mogućnosti osposobljavanja i zapošljavanja, uključujući fleksibilno radno vrijeme, posao sa skraćenim radnim vremenom, podjela posla s drugima, samozapošljavanje i podvorba osoba s invaliditetom.

Pravilo 8. Uzdržavanje od prihoda i socijalna sigurnost

Države su odgovorne za socijalnu sigurnost i pribavljanje prihoda za uzdržavanje osoba s invaliditetom.

1. Države se trebaju pobrinuti za odgovarajuću potporu osobama s invaliditetom koje su, zbog invaliditeta ili s njim povezanih faktora, privremeno izgubile prihode ili su im smanjeni, ili pak im je uskraćena mogućnost zapošljavanja. Države moraju paziti da se kod davanja potpore vodi računa o troškovima kojima su često izvrnute osobe s invaliditetom i njihove obitelji uslijed invaliditeta.
2. U zemljama gdje postoje ili se stvaraju sustavi socijalne sigurnosti, socijalnog osiguranja ili drugih oblika socijalne skrbi za opće pučanstvo, države se moraju pobrinuti da takvi sustavi ne isključe ili ne diskriminiraju osobe s invaliditetom.
3. Države trebaju također osigurati pribavljanje potpore i socijalne zaštite pojedincima koji se skrbe o osobi s invaliditetom.
4. Sustavi socijalne sigurnosti trebaju sadržavati poticaje za obnavljanje sposobnosti privređivanja osoba s invaliditetom. Ti sustavi trebaju stvoriti ili pomoći organiziranje, razvoj i financiranje profesionalnog osposobljavanja. Također trebaju pomoći službama za zapošljavanje.
5. Programi socijalne sigurnosti trebaju također pružati poticaje osobama s invaliditetom da traže zaposlenje kako bi stvorile ili obnovile svoju sposobnost privređivanja.
6. Potpora za povećanje prihoda treba trajati sve dotle dok postoje invalidizirajući uvjeti i to na način da ne destimuliraju osobe s invaliditetom od traženja zaposlenja. Potpora treba biti smanjena ili prekinuta kad osobe s invaliditetom postignu adekvatan i siguran приход.
7. U zemljama gdje se socijalna sigurnost u velikoj mjeri ostvaruje u privatnom sektoru treba poticati lokalne zajednice, dobrotvorne organizacije i obitelji da razviju mjere samopomoći i stvore pobude za zapošljavanje ili djelatnosti vezane za zapošljavanje osoba s invaliditetom.

Pravilo 9. Obiteljski život i osobni integritet

Države trebaju poticati puno sudjelovanje osoba s invaliditetom u obiteljskom životu. Trebaju promicati njihovo pravo na osobni integritet i paziti da zakoni ne diskriminiraju osobe s invaliditetom u pogledu spolnih veza, braka i roditeljstva.

1. Osobama s invaliditetom treba omogućiti da žive sa svojim obiteljima. Države trebaju dati poticaj da se u obiteljsko savjetovanje uključe odgovarajući sadržaji koji se odnose na invaliditet i njegov utjecaj na obiteljski život. Obiteljima koje imaju člana s invaliditetom trebaju biti pružene mogućnosti prekida u radu i korištenja usluga tuđe pomoći. Države moraju ukloniti sve nepotrebne zapreke osobama koje žele biti staratelji ili usvojiti dijete ili odraslu osobu s invaliditetom.
2. Osobama s invaliditetom ne smije se uskratiti mogućnost doživljavanja spolnosti, da uspostave spolne odnose i ostvare roditeljstvo. Uzimajući u obzir da bi osobe s invaliditetom mogle imati poteškoća kod stupanja u brak i zasnivanja obitelji, države trebaju podupirati stvaranje mogućnosti odgovarajućeg savjetovanja. Osobama s invaliditetom moraju biti jednako kao ostalim građanima dostupne metode planiranja obitelji kao i informacije o spolnom funkcioniranju njihovih tijela, pružene na njima pristupačan način..
3. Države trebaju promicati mjere za mijenjanje negativnih gledanja na brak, spolnost i roditeljstvo osoba s invaliditetom, osobito djevojaka i žena, koja još uvijek prevladavaju u društvu. Treba poticati medije da odigraju važnu ulogu u uklanjanju ovakvih negativnih stavova.
4. Osobe s invaliditetom i njihove obitelji trebaju dobivati pune informacije o mjerama opreza pred spolnim i drugim oblicima zloporaba. Osobe s invaliditetom posebno su podložne zloporabi u obitelji, užoj zajednici ili u ustanovama pa trebaju biti upućene kako zloporabu izbjeći, i kako je prepoznati kad se dogodi pa treba takav čin prijaviti.

Pravilo 10. Kultura

Države se trebaju pobrinuti da osobe s invaliditetom budu integrirane i da mogu sudjelovati u kulturnim djelatnosti na ravnopravnoj osnovi.

1. Države trebaju osigurati da osobe s invaliditetom imaju prilike iskoristiti svoje kreativne, umjetničke i intelektualne potencijale, ne samo za svoje vlastito dobro već i za obogaćivanje zajednice u kojoj žive, bila ona seoska ili gradska. Primjeri su takvih aktivnosti ples, glazba, književnost, kazalište, likovne umjetnosti, slikanje i kiparstvo. U zemljama u razvoju posebno treba staviti naglasak na tradicionalne i suvremene umjetničke forme, kao što su lutkarstvo, recitacija i pričanje priča.
2. Države trebaju promicati za osobe s invaliditetom pristupačnost i mogućnosti korištenja prostora za kulturne priredbe i usluge, kao što su kazališta, muzeji, kina i knjižnice.
3. Države trebaju dati poticaj za stvaranje i uporabu specijalnih tehničkih uvjeta da bi književnost, filmovi i kazališta postali pristupačni osobama s invaliditetom.

Pravilo 11. Rekreacija i šport

Države će poduzeti mjere da osobe s invaliditetom imaju jednake mogućnosti za rekreaciju i šport.

1. Države trebaju uvesti mjere kako bi mjesta za rekreaciju i šport, hoteli, plaže, športska igrališta, gimnastičke dvorane, itd. bila pristupačna osobama s invaliditetom. Takve mjere trebaju obuhvatiti pomoć djelatnicima u rekreacijskim i športskim programima, uključujući projekte za razvoj metoda pristupačnosti i participacije, te programa informiranja i osposobljavanja.
2. Turistički organi, putničke agencije, hoteli, dobrovoljne organizacije i drugi koji se bave rekreacijskim djelatnostima ili putovanjima trebaju svoje usluge pružati svakome, vodeći računa o posebnim potrebama osoba s invaliditetom. Potrebno je organizirati prikladnu obuku da bi se ovaj proces potpomogao.
3. Športske organizacije treba poticati da razvijaju mogućnosti za sudjelovanje osoba s invaliditetom u športskim aktivnostima. U nekim slučajevima same mjere za pristupačnost mogu biti dovoljne da se pruži mogućnost sudjelovanja. U drugim slučajevima bit će potrebne posebne prilagodbe ili posebne športske igre. Države trebaju poduprijeti sudjelovanje osoba s invaliditetom u nacionalnim i internacionalnim športskim priredbama.
4. Osobama s invaliditetom koje sudjeluju u športskim djelatnostima treba omogućiti obuku i trening iste kvalitete kao ostalim sudionicima.
5. Organizatori športa i rekreacije trebaju konzultirati udruge osoba s invaliditetom kad planiraju pružanje svojih usluga osobama s invaliditetom.

Pravilo 12. Religija

Države trebaju poticati mjere za ravnopravno sudjelovanje osoba s invaliditetom u vjerskom životu zajednica u kojima žive.

1. Države trebaju poticati, u dogovoru s vjerskim vlastima, mjere za uklanjanje diskriminacije pa učiniti vjerske djelatnosti dostupne osobama s invaliditetom.
2. Države trebaju podupirati pružanje informacija o pitanjima invalidnosti vjerskim ustanovama i organizacijama. Države također trebaju poticati vjerske vlasti da informiranje o invalidskoj politici uključe u programe izobrazbe za vjerske profesije kao i u programe pouke o vjeri.
3. Također trebaju olakšati dostupnost vjerske literature osobama s oštećenjima osjetila.
4. Države i/ili vjerske organizacije trebaju se savjetovati s organizacijama osoba s invaliditetom kod uvođenja mjera za ravnopravno sudjelovanje u vjerskim djelatnostima.

III. mjere za primjenu

Pravilo 13. Informiranje i istraživanje

Države preuzimaju konačnu odgovornost za skupljanje i širenje informacija o životnim uvjetima osoba s invaliditetom te za pospješivanje sveobuhvatnog istraživanja o svim aspektima, uključujući tu i zapreke koje utječu na život osoba s invaliditetom.

1. Države trebaju, u redovitim razmacima, skupiti statističke i druge podatke, specificirano po spolu, o životnim uvjetima osoba s invaliditetom. Takvo skupljanje podataka može se provoditi u svezi s općim popisima pučanstva i kod izrade pregleda o kućanstvima pa se može obaviti, među ostalim, u uskoj svezi sa sveučilištima, istraživačkim ustanovama i udrugama osoba s invaliditetom. Kod skupljanja podataka treba uključiti pitanja o programima i službama te o njihovu korištenju.
2. Države trebaju razmotriti mogućnost osnivanja banke podataka o invalidnosti, koja bi uključivala statistike o dostupnim službama i programima kao i o različitim skupinama osoba s invaliditetom. Treba pritom imati na umu potrebu zaštite privatnosti i osobnog integriteta pojedinaca.
3. Države trebaju pokrenuti i podupirati programe istraživanja o socijalnim i ekonomskim problemima te o pitanjima sudjelovanja, što utječu na život osoba s invaliditetom i njihovih obitelji. Takva istraživanja trebaju obuhvatiti proučavanja o uzrocima, tipovima i učestalosti invaliditeta te ispitivanja dostupnosti i efikasnosti postojećih programa kao i potrebe razvoja i vrednovanja službi i mjera potpore.
4. Države trebaju razviti i usvojiti terminologiju i mjerila za provođenje nacionalnih popisa u suradnji s udrugama osoba s invaliditetom.
5. Države trebaju olakšati sudjelovanje osoba s invaliditetom u skupljanju podataka i istraživanju. Države trebaju naročito promicati sudjelovanje kvalificiranih osoba s invaliditetom u provedbi ovih istraživanja.
6. Države trebaju podupirati razmjenu istraživačkih nalaza i iskustava.
7. Države trebaju poduzimati mjere za širenje informacija i znanja o invalidnosti na svim političkim i upravnim razinama u okviru nacionalnih, regionalnih i lokalnih sfera.

Pravilo 14. Kreiranje politike i planiranje

Države će se pobrinuti da aspekti invaliditeta budu uključeni u svako relevantno kreiranje politike i državno planiranje.

1. Države trebaju pokrenuti i planirati adekvatnu politiku za osobe s invaliditetom na državnoj razini te stimulirati i podupirati djelovanje na regionalnoj i lokalnoj razini.
2. Države trebaju uključiti udruge osoba s invaliditetom u svako donošenje odluka koje je povezano s planovima i programima što se odnose na osobe s invaliditetom, ili koje utječe na njihov ekonomski i socijalni položaj.
3. Potrebe i problemi osoba s invaliditetom trebaju biti uklopljeni u opće razvojne planove, a ne tretirani posebno.
4. Konačna odgovornost države za položaj osoba s invaliditetom ne skida odgovornost s drugih. Svatko kome su u društvenoj zajednici povjerene službe i djelatnosti, ili obveza davanja informacija, treba biti potaknut da prihvati svoju odgovornost kako bi takvi programi postali dostupni osobama s invaliditetom.
5. Države trebaju olakšati lokalnim zajednicama razvijanje programa i mjera za osobe s invaliditetom. Jedan način mogao bi biti izrada priručnika ili upitnika za provjeru stanja te pružanje izobrazbenih programa za lokalno osoblje.

Pravilo 15. Zakonodavstvo

Države su odgovorne za kreiranje zakonskih temelja za mjere kojima se ostvaruju ciljevi punog sudjelovanja i ravnopravnosti osoba s invaliditetom.

1. Nacionalni zakoni koji sadržavaju prava i obveze građana trebaju sadržavati prava i obveze osoba s invaliditetom. Obveza je države da omogući osobama s invaliditetom uživanje njihovih prava, uključujući ljudska, građanska i politička prava, na jednakoj osnovi kao i ostalim građanima. Države se moraju pobrinuti da udruge osoba s invaliditetom budu uključene u stvaranje nacionalnog zakonodavstva koje se odnosi na prava osoba s invaliditetom, kao i u kontinuirano ocjenjivanje tog zakonodavstva.

2. Zakonodavne akcije nekad su potrebne za uklanjanje stanja što mogu štetno utjecati na život osoba s invaliditetom, uključujući ovdje njihovo uznemiravanje i viktimizaciju. Sve diskriminirajuće odredbe na štetu osoba s invaliditetom moraju biti uklonjene. Državno zakonodavstvo treba osigurati odgovarajuće sankcije u slučaju povreda načela nediskriminiranja.

3. Nacionalno zakonodavstvo koje se odnosi na osobe s invaliditetom može postojati u dva različita oblika. Prava i obveze mogu biti uključene u opće zakonodavstvo ili sadržane u specijalnom zakonodavstvu. Specijalno zakonodavstvo za osobe s invaliditetom može biti konstituirano na različite načine:

(a) Stvaranjem posebnog zakonodavstva koje se bavi isključivo pitanjima invaliditeta;

(b) Uključivanjem pitanja invaliditeta unutar zakonodavstva o pojedinim pitanjima;

(c) Posebnim spominjanjem osoba s invaliditetom u tekstovima kojima se daju tumačenja postojećeg zakonodavstva.

Kombinacija ovih različitih pristupa mogla bi biti poželjna. Mogu se primijeniti i izričite odredbe za akciju.

4. Države mogu odlučiti i o uspostavljanju formalnih zakonskih mehanizama za zaštitu interesa osoba s invaliditetom.

Pravilo 16. Ekonomska politika

Na državama je odgovornost za financiranje nacionalnih programa i mjera kojima se stvaraju ravnopravni uvjeti za osobe s invaliditetom.

1. Države trebaju uključiti izdatke koji se odnose na pitanja invalidnosti u redovite proračune svih nacionalnih, regionalnih i lokalnih vladinih organa.

2. Države, nevladine organizacije i druga zainteresirana tijela trebaju zajednički djelovati u izboru najefikasnijih putova za podupiranje projekata i mjera važnih za osobe s invaliditetom.

3. Države trebaju razmotriti uporabu ekonomskih mjera (zajmova, poreskih izuzeća, posebno izdvojenih sredstava za dotacije, specijalnih fondova itd.) radi stimulacije i podupiranja ravnopravnog sudjelovanja osoba s invaliditetom u društvu.

4. U mnogim državama moglo bi biti preporučljivo utemeljenje fonda za razvoj na polju invalidnosti, iz kojega bi se mogli podupirati razni pilot-projekti i programi samopomoći koji se spontano pojave.

Pravilo 17. Koordinacija djelovanja

Države su odgovorne za osnivanje i jačanje nacionalnih koordinacijskih odbora, ili sličnih tijela koja služe kao nacionalno središte za pitanja invalidnosti.

1. Nacionalni odbori za koordinaciju ili slični organi trebaju biti permanentni i utemeljeni na zakonskim kao i na odgovarajućim administrativnim propisima.

2. Kombinacijom zastupnika privatnih i javnih organizacija nude se najveći izgledi za stvaranje međusektorskog i multidisciplinarnog sastava. Zastupnici mogu biti uzeti iz nadležnih ministarstava, organizacija osoba s invaliditetom i nevladinih organizacija.

3. Udruge osoba s invaliditetom trebaju imati znatan utjecaj u nacionalnim koordinacijskim odborima kako bi se osigurala valjana informacija o njihovim problemima.
4. Nacionalni koordinacijski odbori trebaju imati dovoljnu autonomiju i sredstva za obavljanje svojih djelatnosti u svezi s njihovim ovlaštenjima u donošenju odluka. Oni bi trebali podnositi svoja izvješća na najvišoj vladinoj razini.

Pravilo 18. Organizacije osoba s invaliditetom

Države trebaju priznati pravo udrugama osoba s invaliditetom da zastupaju osobe s invaliditetom na nacionalnoj kao i na regionalnim i lokalnim razinama. Države također trebaju priznati udrugama osoba s invaliditetom savjetodavnu ulogu pri donošenju odluka o pitanjima invalidnosti.

1. Države trebaju ekonomski i na druge načine podupirati osnivanje i jačanje udruga osoba s invaliditetom, članova njihovih obitelji i/ili zagovornika. Države trebaju priznati ovim organizacijama njihovu ulogu u razvoju invalidske politike.
2. Države trebaju uspostaviti permanentnu komunikaciju s udrugama osoba s invaliditetom te osigurati njihovo sudjelovanje u kreiranju vladine politike.
3. Uloga organizacija osoba s invaliditetom može biti u tome da identificiraju potrebe i prioritete, da sudjeluju u planiranju, primjeni i vrednovanju službi i mjera koje se tiču života osoba s invaliditetom, te da doprinose razvijanju svijesti u javnosti i zagovaraju promjene.
4. Kao instrument samopomoći, organizacije osoba s invaliditetom pronalaze i promiču među članstvom mogućnosti za razvijanje sposobnosti na različitim poljima kao i međusobno pomaganje i razmjenu informacija.
5. Udruge osoba s invaliditetom mogu obavljati svoju savjetodavnu ulogu na mnogo raznovrsnih načina npr. tako da imaju stalne predstavnike u odborima ustanova koje vlade financiraju, zatim sudjelovanjem u javnim povjerenstvima i pružanjem stručnog znanja o različitim projektima.
6. Savjetodavna uloga organizacija osoba s invaliditetima treba biti permanentna kako bi se razvila i produbila razmjena mišljenja i međusobno informiranje države i organizacija.
7. Organizacije trebaju biti trajno predstavljene u nacionalnim koordinacijskim odborima i sličnim tijelima.
8. Ulogu lokalnih udruga osoba s invaliditetom treba razvijati i jačati kako bi se omogućio njihov utjecaj na općinskoj razini.

Pravilo 19. Izobrazba osoblja

Države su odgovorne za to da se osigura adekvatno školovanje na svim razinama za osoblje koje je uključeno u planiranje i ostvarivanje programa i službi što se odnose na osobe s invaliditetom.

1. Države se trebaju pobrinuti da svi organi koji pružaju usluge na polju invaliditeta pruže odgovarajuću izobrazbu svom osoblju.
2. U izobrazbi stručnjaka na polju invalidnosti kao i kod pružanja informacija o invalidnosti u općim obrazovnim programima, treba se na odgovarajući način odraziti princip punog sudjelovanja i ravnopravnosti osoba s invaliditetom.
3. Države trebaju izraditi programe stručne izobrazbe u dogovoru s organizacijama osoba s invaliditetom, a osobe s invaliditetom trebaju biti uključene kao nastavnici, instruktori i savjetodavci u programima školovanja osoblja.
4. Izobrazba stručnih djelatnika u općinama od strateške je važnosti, osobito u zemljama u razvoju. U tome moraju sudjelovati osobe s invaliditetom, a treba biti uključeno razvijanje odgovarajućih vrijednosti, stručnosti i tehnologije, kao i posebnih znanja i vještina, koje mogu prenositi osobe s invaliditetom, njihovi roditelji, obitelji i članovi lokalne zajednice.

Pravilo 20. Nadzor i ocjenjivanje programa o invalidnosti na razini države, u svezi s primjenom Pravila Države su odgovorne za kontinuiranu kontrolu i ocjenjivanje primjene nacionalnih programa i službi koje se odnose na izjednačivanje mogućnosti.

1. Države trebaju periodički i sustavno ocjenjivati nacionalne programe koji se odnose na invalidnost pa davati izvješća kako o temeljima tako i o rezultatima takvih ocjena.
2. Države trebaju izraditi i usvojiti terminologiju i kriterije za vrednovanje programa i službi koje se odnose na invalidska pitanja.
3. Ovi kriteriji i terminologija trebaju biti napravljeni u uskoj suradnji s organizacijama osoba s invaliditetom i to počevši od najranije faze koncipiranja i planiranja.
4. Države trebaju sudjelovati u međunarodnoj suradnji, kako bi se stvorili zajednički standardi za nacionalno vrednovanje na polju invalidnosti. Države trebaju također poticati na sudjelovanje i nacionalne koordinacijske odbore.
5. Vrednovanje različitih programa na polju invalidnosti treba biti ugrađeno u fazi planiranja, tako da se može ocijeniti cjelokupna efikasnost ostvarivanja njihovih ciljeva.

Pravilo 21. Tehnička i ekonomska suradnja

Države, kako industrijalizirane tako i one u razvoju, obvezne su surađivati i poduzimati mjere za poboljšanje životnih uvjeta osoba s invaliditetom u zemljama u razvoju.

1. Mjere za postizanje izjednačenih mogućnosti za osobe s invaliditetom, uključujući ovdje izbjeglice s invaliditetom, trebaju biti dio općih razvojnih programa.
2. Ovakve mjere treba uključiti u sve oblike tehničke i ekonomske suradnje, bilateralne i multilateralne, u nadležnosti vlada i nevladine. Države moraju iznositi probleme invalidnosti u raspravama o suradnji sa svojim stranama sugovornicama.
3. Kad se planiraju i razmatraju programi tehničke i ekonomske suradnje, posebnu pozornost treba posvetiti učinku ovakvih programa na položaj osoba s invaliditetom. Od najveće je važnosti da osobe s invaliditetom i njihove organizacije budu konzultirane u svezi sa svakim razvojnim projektom koji se na njih odnosi. One moraju biti izravno uključene u razvoj, primjenu i ocjenjivanje takvih projekata.
4. Među prioritetnim područjima tehničke i ekonomske suradnje trebaju biti:
  - (a) Razvoj ljudskih snaga putem razvijanja vještina, sposobnosti i potencijala osoba s invaliditetom kao i pokretanje djelatnosti koje vode ka zapošljavanju osoba s invaliditetom, uz njihovo sudjelovanje;
  - (b) Razvoj i propagiranje odgovarajućih tehnologija i stručnih znanja o pitanjima invalidnosti.
5. Države se također potiču da podupru osnivanje i jačanje udruga osoba s invaliditetom.
6. Države trebaju poduzeti mjere za bolje upoznavanje problema invaliditeta u krugu osoblja koje djeluje na svim razinama u provedbi programa tehničke i ekonomske suradnje.

Pravilo 22. Međunarodna suradnja

Države će aktivno sudjelovati u međunarodnoj suradnji u svezi s politikom izjednačivanja mogućnosti za osobe s invaliditetom.

1. U okviru Ujedinjenih naroda, specijaliziranih ustanova i drugih zainteresiranih međuvladinih organizacija, države trebaju sudjelovati u razvoju invalidske politike.
2. Kadgod je to prikladno, države trebaju unijeti pitanja invalidnosti u opća pregovaranja o standardima, razmjeni informacija, razvojnim programima, itd.
3. Države trebaju poticati i podupirati razmjenu znanja i iskustava između:
  - (a) Nevladinih organizacija koje se bave problemima invalidnosti;
  - (b) Istraživačkih ustanova i individualnih istraživača koji se bave problemima invalidnosti;
  - (c) Zastupnika stručnih programa i stručnih grupa na polju invalidnosti.
  - (d) Organizacija osoba s invaliditetom;

(e) Nacionalnih odbora za koordinaciju.

4. Države se moraju pobrinuti da Ujedinjeni narodi i specijalizirane ustanove kao i međuvladina i međuparlamentarna tijela, na globalnoj razini i na razini regija, uključe u svoj rad svjetske i regionalne organizacije osoba s invaliditetom.

IV. Mehanizam za nadzor

1. Svrha mehanizma za nadzor jest pospješivanje efikasne primjene Pravila. On će državama pomoći da ustanove stupanj primjene Pravila i mjerit će napredak. Nadzorom treba otkrivati smetnje i predlagati prikladne mjere koje će doprinijeti uspješnoj primjeni Pravila. Mehanizam nadzora vodit će računa o ekonomskim, socijalnim i kulturnim karakteristikama pojedinih država. Važan element treba biti i osiguranje savjetodavne službe te razmjena iskustava i informacija između država.

2. Nadzor nad primjenom pravila obavljat će se u okviru sastanaka Komisije za socijalni razvoj. Bude li potrebno, bit će postavljen, na rok od tri godine, Specijalni izvjestitelj s relevantnim i opsežnim iskustvom u problemima invalidnosti i međunarodnih organizacija, financiran izvanproračunskim sredstvima, da bi nadzirao primjenu Pravila.

3. Međunarodne organizacije osoba s invaliditetom koje imaju savjetodavan status u Ekonomskom i socijalnom vijeću kao i organizacije što zastupaju osobe s invaliditetom koje još nisu osnovale svoje organizacije, trebaju biti pozvane da međusobnim dogovorom stvore panel eksperata, u kojem će organizacije osoba s invaliditetom imati većinu, uzimajući u obzir razne vrste invaliditeta i potrebnu ravnomjernu geografsku zastupljenost, da bi se Specijalni izvjestitelj, a kada je potrebno i Tajništvo, s tom skupinom stručnjaka konzultirali.

4. Panel eksperata bit će potican od strane Specijalnog izvjestitelja da ispituje, da savjetuje i pribavlja povratnu informaciju i sugestije o promicanju, primjeni i nadziranju Pravila.

5. Specijalni izvjestitelj poslat će seriju pitanja državama, tijelima u okviru sustava Ujedinjenih naroda te međuvladinim i nevladinim organizacijama, uključujući organizacije osoba s invaliditetom. Ova serija pitanja treba se baviti problematikom planova za primjenu Pravila u državama. Pitanja trebaju biti selektivna i pokrivati određena specifična pravila za temeljito vrednovanje. Kod pripremanja ovih pitanja Specijalni izvjestitelj treba se savjetovati s panelom eksperata i Tajništvom.

6. Specijalni izvjestitelj nastojat će uspostaviti izravan dijalog ne samo s državama već i s nevladinim organizacijama, tražeći njihova gledišta i komentare o bilo kojoj informaciji koju namjerava uključiti u izvještaje. Specijalni izvjestitelj pobrinut će se za savjetodavne usluge o primjeni i nadzoru nad Pravilima te za pomoć u pripremanju odgovora na seriju pitanja.

7. Odjel za koordiniranje politike i potporu razvoja pri Tajništvu, kao središnje mjesto Ujedinjenih naroda za probleme invalidnosti, kao i Program za razvoj Ujedinjenih naroda te druga tijela i mehanizmi u sustavu Ujedinjenih naroda, kao što su regionalna povjerenstva i specijalizirane ustanove, te zajednički sastanci ustanova, surađivat će sa Specijalnim izvjestiteljem u primjeni i nadzoru nad Pravilima na nacionalnoj razini.

8. Specijalni izvjestitelj će uz pomoć Tajništva pripremiti izvješća za podnošenje Komisiji za socijalni razvoj na njezinom trideset i četvrtom i trideset i petom zasjedanju. Kod pripremanja ovih izvješća, Izvjestitelj treba konzultirati panel stručnjaka.

9. Države trebaju poticati nacionalne koordinacijske odbore ili slična tijela da sudjeluju u primjeni Pravila i nadzoru. Kao središnja mjesta za pitanja invalidnosti na nacionalnoj razini, ovi odbori trebaju biti potaknuti da stvore procedure za koordiniranje nadzora primjene Pravila. Organizacije osoba s invaliditetom treba ohrabriti da se aktivno zauzimaju u procesu nadzora na svim razinama.

10. Ako se osiguraju sredstva izvan proračuna, treba otvoriti jedno ili više radnih mjesta za međuregionalne savjetodavce o Pravilima kako bi pružali izravne usluge državama, uključujući:

(a) Organiziranje nacionalnih i regionalnih seminara o sadržaju Pravila;

(b) Izrada smjernica za pomoć u strategiji primjene Pravila;

(c) Širenje informacija o najboljim načinima primjene Pravila.

11. Na svom trideset i četvrtom sastanku Komisija za socijalni razvoj treba osnovati radnu skupinu s neodređenim brojem članova da bi ispitala izvješće Specijalnog izvjestitelja i dala preporuke kako usavršiti primjenu Pravila. Kod razmatranja izvješća Specijalnog izvjestitelja Komisija će preko svoje radne grupe konzultirati međunarodne organizacije osoba s invaliditetom i specijalizirane ustanove, u skladu s pravilima 71. i 76. Pravilnika o postupku komisija Ekonomskog i socijalnog vijeća.

12. Na svom sastanku koji slijedi završetku mandata Specijalnog izvjestitelja, Komisija treba razmotriti mogućnost bilo obnove mandata, ili imenovanja novog Specijalnog izvjestitelja, bilo stvaranja novog mehanizma za nadzor, pa dati odgovarajuće preporuke Ekonomskom i socijalnom vijeću.

13. Države treba stimulirati da daju svoje doprinose Fondu Ujedinjenih naroda za pitanja invalidnosti, kako bi se unapređivala primjena Pravila.